

Кісіль Марія Олексіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту права та
психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

Усачова Катерина Сергіївна,

доцент кафедри ділової української та
іноземних мов навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук

АГРЕСІЯ І ХЕЙТСПІЧ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА

Професія адвоката належить до категорії публічно значущих професій, що відіграють визначальну роль у реалізації права на захист, здійсненні правосуддя та захисті суспільних інтересів. Адвокат виступає не лише представником клієнта, а й зобов'язаний дотримуватися етичних стандартів, чинного законодавства та норм професійної поведінки. У процесі діяльності адвокат залучений до інтенсивних комунікацій: із клієнтом, опонентом, судом, свідками, громадськістю. Таким чином, особливу роль у професії адвоката відіграє мовлення, яке поєднує функції аргументації, переконання, захисту й водночас може виявляти елементи агресії чи хейтспічу.

Метою дослідження є аналіз форм і проявів агресії та хейтспічу в адвокатській діяльності, з'ясування їх причин і наслідків, а також визначення напрямів профілактики та зменшення рівня таких явищ у межах професійної етики.

Варто зосередити увагу на вербально виявленій неприйнятній поведінці в адвокатській діяльності та визначити ступінь її поширення. Згідно з дослідженням Комісії Верховного

Суду штату Іллінойс, значна частина адвокатів зазнає проявів агресії та неповажного ставлення у професійному середовищі. Зокрема, 66% опитаних повідомили про вербальну агресію, що проявлялася у формі неповажної мови, образ, криків, принижень та надмірної критики їхньої роботи [1, с. 24]. Крім того, 52% адвокатів зазначили, що стикалися зі зневажливими невербальними проявами, такими як презирливі погляди або жести [1, с. 12]. Згідно з дослідженням Іпсос у Нідерландах, 43,6% адвокатів повідомили про кілька випадків агресії, тоді як 11,6% зазнали одного випадку. У більшості випадків агресія була спрямована безпосередньо на адвоката як професіонала – 65 %, проте 60 % опитаних зазначили, що агресивні дії були спрямовані на них особисто, а 14% повідомили, що агресія торкалася їхніх родичів або друзів.

На жаль, наразі відсутні офіційні статистичні дані щодо поширеності вербальних чи невербальних проявів неприйнятної поведінки стосовно адвокатів в Україні.

Зважаючи на наведені дані, агресія і хейтспіч є надзвичайно поширеним явищем у професії адвоката.

Як зазначають Арнольд Басс та Енн Даркі, агресія – це свідома поведінка, спрямована на завдання шкоди іншій особі (фізичної, психологічної чи соціальної). Вчені вважають, що формами прояву агресії в адвокатській діяльності є:

– Вербальна агресія (хейтспіч): образливі висловлювання на адресу колег, суддів, клієнтів чи опонентів; використання принизливої лексики, крику, іронії, сарказму; публічні вислови, що мають ознаки дискримінації чи приниження.

– Психологічна (маніпулятивна) агресія: емоційний тиск, залякування, маніпулювання фактами чи клієнтами; демонстративна зверхність; створення атмосфери страху чи підлеглості.

– Соціальна агресія: професійне ігнорування, виключення з колегіальних обговорень, дискредитація в адвокатських спільнотах, поширення негативних чуток.

– Візуальна агресія: поширення у соціальних мережах або ЗМІ принизливих мемів, зображень чи відео щодо адвокатів, колег чи клієнтів.

– Процедурна агресія (правове переслідування): зловживання процесуальними правами (наприклад, безпідставні скарги, затягування процесу, подання завідомо неправдивих заяв) для тиску на опонента чи колегу.

– Фізична агресія: випадки погроз, нападів або переслідування адвокатів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю [2].

У сучасному середовищі особливого поширення набуває вербальна агресія, або хейтспіч. За визначенням ООН, хейтспіч – це «будь-який вид комунікації в усній, письмовій формі або поведінці, який атакує або використовує зневажливу чи дискримінаційну мову стосовно особи чи групи на основі того, ким вони є, іншими словами, на основі їхньої релігії, етнічної приналежності, національності, раси, кольору шкіри, походження, статі чи іншого фактора ідентичності» [3].

Хоча це визначення має загальний характер, у професійній діяльності адвоката хейтспіч набуває специфічних форм і проявляється у різних комунікативних ситуаціях. На основі публікацій, звітів і наукових робіт з класифікації мовної агресії (зокрема, Т. ван Дейк, Л. Соломонова, О. Іваненко) реальні випадки словесної агресії в адвокатському середовищі можна згрупувати за метою комунікативного впливу:

1.3 метою образити або принизити професійну компетентність – висловлювання, спрямовані на знецінення знань, навичок і професійного досвіду адвоката, що створює відчуття неповноцінності і підриває авторитет фахівця:

– «Ви навіть не знаєте, як правильно подати позов!»

– «Ця справа для вас занадто складна, краще відмовтеся від адвокатської практики.»

– «Ви – шахрай, а не адвокат!»

2. З метою психологічного тиску або маніпуляції – фрази, що використовують загрози, шантаж або навіювання страху, змушуючи адвоката діяти всупереч власним переконанням або інтересам:

– «Якщо ви не підпишете цю угоду, я зруйную вашу репутацію в суді.»

– «Я можу зробити так, що суд не прийме вашу позицію, і це буде вашою проблемою.»

– «Якщо ви не підкоритеся, я зруйную вашу кар'єру.»

3. З метою соціальної ізоляції чи дискредитації в колективі – висловлювання, які спрямовані на відчуження адвоката від колег або робочого колективу, створення негативного іміджу і зниження впливу в професійному середовищі:

– «Ми вирішили не залучати вас до робочої групи, бо ви не підходите до нашого колективу.»

– «Ніхто не буде слухати ваші поради, ви вже себе дискредитували.»

– «Колеги кажуть, що з вами не можна працювати – не дивно, що ви залишаєтесь осторонь.»

4. З метою публічного приниження або висміювання – дії та повідомлення у публічному просторі (соцмережі, меми, відео), що підривають репутацію адвоката та виставляють його в негативному чи глузливому світлі перед широкою аудиторією:

– Пости у соціальних мережах із підписами: «Ось як “професійно” працює цей спеціаліст», із карикатурою на адвоката.

– Мем із глузливым підписом: «Типовий адвокат-хам».

– Відео, де адвоката демонструють у викривленому, принизливому контексті.

5.3 метою процесуального тиску або професійного перешкоджання – дії, спрямовані на ускладнення професійної діяльності адвоката через зловживання процедурними механізмами, затягування процесів або створення перешкод для реалізації законних прав і обов'язків:

– «Я подам ще одну скаргу на вас, навіть якщо вона не має сенсу, щоб вас залякати.»

– «Я відкладу всі засідання, поки ви не визнаєте мої умови.»

– «Цей позов буде затягнутий настільки, що ви втратите всі шанси на виграш.»

Результати сучасних досліджень у сфері професійної етики та психології адвокатури засвідчують, що схильність до агресії та хейтспічу формується під впливом комплексу взаємопов'язаних чинників. До основних із них належить:

1. Емоційне вигорання та професійний стрес: За дослідженням American Bar Association (ABA Journal, 2022), постійне перебування адвокатів у конфліктних і стресових ситуаціях (наприклад, судові дебати, робота з агресивними клієнтами, високий рівень відповідальності) спричиняє емоційне вигорання, що проявляється у схильності до вербальної агресії та хейтспічу.

2. Культура змагальності у правовій практиці: Аналітичний звіт Ради Європи “Discourse of Hate and Professional Ethics in Law Professions” (2021) вказує, що змагальний характер адвокатської діяльності підсилює агресивність мовлення: адвокати часто ототожнюють рішучість і переконливість із ризикими висловлюваннями, що межують із мовою ворожнечі.

3. Відсутність належної етичної освіти та контролю: За даними спільного дослідження UNESCO та OHCHR (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights) “Professional Ethics and Hate Speech Prevention in Legal Education” (2020), недостатня увага до професійної етики під час навчання

правників призводить до толерування дискримінаційних висловлювань і відсутності розуміння кордонів допустимої комунікації в адвокатурі.

4. Соціальні мережі як платформа агресії: Дослідження ResearchGate “Lawyers, Social Media, and Hate Speech: A Behavioral Study” (2022) виявило, що адвокати, активно присутні у соціальних мережах, часто відтворюють моделі агресивного дискурсу, властиві онлайн-комунікації, де емоційність і поляризація переважають над етичністю висловлювань.

5. Поляризація суспільства та політичний тиск: Згідно з аналітичним звітом ООНЧР (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights).

“Hate Speech in Contexts of Political and Social Polarization” (2023), в умовах гострої суспільної або політичної поляризації навіть представники правничої професії починають вживати антагоністичні висловлювання, що відображають загальну напругу в суспільстві.

6. Відсутність дієвої дисциплінарної відповідальності: Згідно з дослідженням Ради адвокатських і правничих товариств Європи “Self-Regulation and Hate Speech in Legal Professions” (2021), недостатній нагляд за публічною поведінкою адвокатів і слабка система дисциплінарних санкцій створюють середовище безкарності, що сприяє поширенню мови ворожнечі.

Дослідження дало змогу виявити та систематизувати форми агресії й хейтспічу в адвокатській діяльності, простежити їх зв'язок із професійними, психологічними та соціальними чинниками. Аналіз прикладів і наукових джерел показав, що ці явища є наслідком емоційного напруження, конкуренції та недостатнього етичного контролю в правничому середовищі.

Водночас встановлено, що розвиток етичної культури мовлення й усвідомлення комунікативної відповідальності здатні зменшити прояви ворожості у професії. Поєднання знань про

природу агресії з практичним дотриманням етичних норм сприяє формуванню середовища, заснованого на взаємоповазі та довірі.

Таким чином, агресія та хейтспіч у діяльності адвоката – це не лише проблема етики, а й наслідок професійного стресу, конкуренції, впливу соціальних мереж і недостатнього етичного контролю. Оскільки адвокатська професія передбачає постійну взаємодію з різними учасниками правових відносин у конфліктних ситуаціях, саме комунікативне середовище часто стає підґрунтям для виникнення агресивних або некоректних висловлювань.

Щоб зменшити рівень ворожості, необхідно поєднати психологічну підтримку адвокатів, підвищення рівня етичної освіти, чіткі дисциплінарні механізми та формування культури професійної поваги. Кожен адвокат повинен дотримуватися принципу ввічливості та поважного ставлення до колег, клієнтів і опонентів. Тільки системний підхід і особиста відповідальність здатні знизити прояви агресії та мови ворожнечі у правничому середовищі.

Список використаних джерел

1. Illinois Supreme Court Commission on Professionalism: Bullying in the Legal Profession: A Study of Illinois Lawyers' Experiences and Recommendations for Change – 2024. URL: https://civility.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2024/10/2Civility_BullyingReport_Full_FN.pdf
2. З'їзд адвокатів України: Правила адвокатської етики – 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
3. UNESCO: Countering hate speech – 2024. URL: <https://www.unesco.org/en/countering-hate-speech/need-know>